

Bodley összesen hét csoportba osztja a francia pártokat. A régiektől, az ultra-conservatívoktól, a *royalisták*-tól kezdve egész az ultra modernekig, a legradikálisabb *szociálisták*-ig ott látjuk a *plebiscitáriusokat*, a *ralliáltakat*, a *balközépet*, az *opportunistákat* s a *radikálisokat*.

Legérdekesebb s a jelen politikusaira legfontosabb az a fejezet, melyben *Marx*, *Lassalle*, *Bebel* követőinek képviselőiről emlékezik meg *Bodley*, éppakkora tudással, mint kevés rokonszenvvel. A szociális kérdést különben, mint maga bevallja, nem akarja jelen művében tárgyalni s inkább csak a *szociálista* képviselők megválasztásának esélyeiről szól s az egyes vidékek szavazatainak *szociálista* jelöltre adott többségét igyekszik gazdasági okokból megfejtetni.

Abban azonban egyetért s itt nem tud elzárkózni a kor intő szelleme elől, hogy a gazdasági kérdés megoldásra vár Franciaországban csakúgy, mint mindenütt széles e katonánsen s hogy e megoldásban jelentős szerepet kapnak a *szociálisták*, kiknek francia képviselőiről is áll szerző eleve hangoztatott tétele, hogy maga a nép és párt, melyet képviselnek, jobb deputatusainál. S ez kétségtől nagy kára Franciaországnak.

Bodley művének szinte csonka végére érve telve vagyunk a legkülömbféle benyomások tarkaságával, de egy bizonyos és ez legyen művének kritikája is — hogy megismertük azt az országot, melynek valódi közállapotait idegen írónak kellett velünk megismertetnie. Mert az egyetlen — érdemes — francia munka *Taine* *Origines de la France contemporaine*-je sokkal nagyobb és bővebb hogysesem nemszaktudós élvezettel forgathatná, jóllehet negyven évig készült s *Taine* stílusának minden bája csinosítja.

Br. Horváth Emil.

Philosophia militans.

Paulsen: Philosophia militans Gegen klerikalismus und naturalismus. Berlin (Reuther & Reichard) 1901. 192 lap. Ára 2 márka.

A nagyhírnevű berlini böleselőnek 5 egymással szervesen összefüggő értekezésével és tanulmányával van itt dolgunk, a melyeknek mindegyike elárulja azt a mélyreható philos. tudást, a melyet bámunk „Az ethika rendszere“ és „Bevezetés a böleleletbe“ ez. nagyobb műveiben. A modern német idealistikus böleleletnek fényes apológiája ez az 5 értekezés két halálos ellenségével: a klerikalizmussal és a naturalizmussal szemben. Az egyik megveti a böleleletet, mint „a gondolkozás rég leszorított s elavult formáját“ s annak helyére a természet-tudományt állítja, míg a másik gyűlöli és szidalmazza e böleleletet, mint „a hitnek megrontóját“. A támadás központja mindkét oldalról Kant, kinek bölelelete egyrészt megsemmisítette a dogmatikai naturalismus s a materialismus világnézetét, s másrészt megsemmisítette a

dogmatikus supranaturalismust, vagyis a scholastikus metaphysikát. Szerző szerint mindkettő éles ellentétben áll a szabad tudományos és bölcséleti kutatással s a személyes vallásos hit benső érdekeivel egyaránt.

Az első tanulmány címe: „*A legújabb er.tnekitélet a modern bö'eselet felett*“. Tárgya Willmann prágai egyetemi bölcsélettanár „Geschichte des Idealismus“ cz. művének kritikai méltatása, mely mű az újabb újscholastikai módszer világánál és szellemében anathemát mond a modern bölcséletre. Művében a „történeti“ módszerrel szemben a „dogmatikait“ követi, a melynek álláspontján „az egyedüli igaz bölcsélet Aquinói Tamás pápailag szentesített bölcselete“. Az absolutismus az egyházi tanban a bölcséletnek s a bölcséleti oktatásnak megköttését vonta maga után, a mely mitsem akar hallani a bölcséleti alapelvek átalakításáról, hanem csak polemikáról és apologetikáról. Materialismus, naturalismus, pantheismus, nominalismus, sensualismus, empirismus, agnosticismus, criticismus, scepticismus és nihilismus sőt anarchismus azok a közönséges jelszavak, a melyekkel ezek a körök a modern bölcséleti rendszereket úgy szólván lepaskolják, s a melyeknek egyetlen óvószere a Tamás-féle bölcsélet, mint „*philosophia perennis*“. Hogy ez az áll'spont egy a tudományosság körén kívül álló s önmagáért való világ, nem szorúl bővebb magyarázatra. Paulsen sem látja a modern bölcséletben „a bölcsesség teljességét“, de azért nagyon távol van attól, hogy p. o. Kantban és Spinozában, ebben a két modern szellemi óriásban „igaztalan sophistákat“, „autonomistákat“, „hamisítókat“, „két nyelvűséget“, műveikben pedig „vétkesek számára való morált“ lásson. „A mint Luther a vallás, úgy Kant a spekuláció terén az egyéniség elvében látta a dolgok megítélő mértékét, s e tekintetben ősiük a sophista Protagoras volt“, sőt Willmann szerint „Kant hibája a bölcsesség s a szerénység hiánya“ — „a hit, az erkölcsiség s a tudomány valódi felforgatója“. Végül kifejti Willmann, hogy „a prot.jellegű modern bölcsélet képtelen ép elveket kölcsönözni a sociális philosophiának“, mi mellett „a mai prot. Németország sociális dekomposíciója“ is bizonyít. — Ime így itélik meg ezek a körök a modern bölcséletet. A közös bölcséleti egység lebontásának története ez, telve ellentmondó rendszerekkel. S a jelen bölcsélet sem más, mint romhalmaz és tetemmező“. Egyedül Tamás bölcséletének visszaállítása a bölcsélet újjászületésével azonos. Hogy a tudomány fejlődésére s a modern kultúra gazdagítására is közrehatott volna a modern philosophia, arról mitsem akarnak hallani e dogmatikus körök.

A 2-ik tanulmány címe: „*Kant a protestantismus philosophusa*“, mely először a Vaihinger-féle „Kantstudien“ egyik kötetében jelent meg. Paulsen szerint Kantnak nem csupán az ismeretelmélet, hanem az emberi méltóságot, jogot, hitet és szabadságot érintő dolgokba is sok mondani 'valója van a mi realista korunkban. Kant bölcsé-

lete máig is a maga nagy igazságaival irányítója a mi világ- és élet-felfogásunknak, főleg pedig a prot. világnézetnek. Ma is az a probléma, hogy össze kell egyeztetnünk a hitet a tudással, s egységes világnézetre kell törekednünk a szellemi élet egész vonalán. Főcélja volt az általános érvényű ismeret lehetőségének elérése a tudomány terén, s a metafizikai idealismus lehetőségének megállapítása a világnézet terén. Végelemzésében tehát mint Platon rendszere a morállal kapcsolatos politikában, úgy Kant kriticismusa a vallásos-erkölesi világnézetben végződik. Kant maga mondja, „man müsse das Wissen aufheben, um den Glauben Platz zu machen“. A morálphilosophia s a vallástan Kant bölcseletének a záróköve, mely egységes világnézetre vezet az egész vonalon. E vallástan az első kísérlet az egyházi hittanoknak a tiszta morális ész hittel való összeegyeztetésére. Kant szerint a vallás lényege az istennek örök szeretetében vetett hit, mely vallásnak bizonyossága az erkölesi törvény, s célja a jóra irányító akarat fejlesztése és erősítése. Kár, hogy tényleges tapasztalatainak és históriáinak felfogásában kora tévedéseiben osztozott. Paulsen szerint Kant 1. helyesen fogta fel a tudás és a hit lényegét, 2. megfelelő helyet biztosított az akaratnak a világban, s 3. helyesen határozta meg a szellem lényegét s az érzékihez való viszonyát. Kant becsületet szerzett azzal a szellem teremtő erejének, hogy annak lényegét a szabadságban, az élő tevékenységben látta. Mert morális determinismus az ő rendszere, azért Kant a protestantismus philosophusa. A reformatori elvek tiszta felfogásával lehetővé tette azt, hogy valaki komoly gondolkodó és őszinte hívő keresztyén lehet egy személyben. Ez alapon Kant Luther műve befejezőjének tekinthető. Megsemmisítette a scholastikus bölcseletet, a midőn a hitet a tudásból s a tudományt a vallásból, mindkettőnek önállósága és szabadsága érdekében, kiszorította. Kant bölcseletének a protestantismusmal való rokonságát Paulsen tehát abban látja, hogy hangsúlyozza elméleti és gyakorlati oldaláról egyaránt az ész autonómiáját, hogy érvényre emeli a voluntarismus elvét az intellektualismus tulzásaival szemben, hogy az istenfogalmat ethikai attributumokhoz köti, s hogy a morálprinzipiumot az akaratelhatározás formájában, tehát a hitben és nem a külső cselekedetben látja. Abban is prot. bölcselet Kant, hogy elkülönítette a vallás terét a theológiától, s hogy mint ilyen szembe szállott a ceremonialismus s a papismus minden nemével és összes árnyalataival. Az érzület és a cselekvés keresztyéniséget tanítja Kant, azért van mondani valója a mai szociális kérdés megoldásában is. „Bölcselete“ — így végzi Paulsen — „hatalmas segédeszközököt nyújt hiterejével és morális komolyságával a modern szakadozottság, relativistikus historicismus és materialista felületesség ellen. A tudományra és a vallásra vonatkozó jelentősége mellett a nevelés terén is tanítómesterünk az erős keresztyén jellemek képzésében!“

A 3-ik értekezés címe: *Katholicismus und Wissenschaft*“.

Ebben megbírálja *Hertling* bárónak „Das Princip des Katholicismus und der wissenschaft“ cz. méltán feltűnést keltett művét, s kimutatja, hogy — mint *Sell* würzburgi tanár esete is igazolja — a kath. tudós a mai egyházkormányzat alatt a tudomány művelésében a legszűkebb határok között mozoghat, s hogy annak *Hertling* professor által körvonalazott szabadsága korántsem felel meg a valóságnak. Maga a rendszer oka annak, hogy „szabad kath. egyetemről“, s „a tudományos kutatás szabadságáról“ a mai katholicismusban szó sem lehet. Hisz a Syllabus elítélte a hit- és lelkiismereti szabadság modern követelményét, s ma már elfogulatlanabb kath. írók is elismerik „a kath. tudományosság inferioritását a protestánszal szemben“. A kolostorok megszüntetése s a kath. közművelődési intézetek korlátozása korántsem oka annak, hogy a kath. tudomány haladásáról szó sem lehet. A freiburgi kath. *Krausshoz* hasonlóan *Paulsen* is vallja, hogy *Hertling* írata a kath. tudomány haladásáról s a szabad kath. egyetemről „enyhe szellemben írott idyll“-nek tekintendő, mely távolról sem oldja meg Róma és a század tudománya közötti elvi ellentétet.

A 4-ik tanulmány *Fichte* emlékének van szánva és „*Fichte a philos. gondolkozás szabadságáért való küzdelmében*“ címet viseli. Itt *Paulsen* védi *Fichtét* az atheismus vádjával szemben, mely kérdésben a theol. és philos. korlátoltsággal szemben annak idején a weimári kormány is felettte gyengének bizonyult. Az ifjabb *Fichte* műveinek és *Hase* „*Jenaisches Fichte-Büchlein*“ cz. klasszikus művének bő felhasználásával mesteri rajzát adja *Paulsen* *Fichte* ethicismusa kifejlődésének, híven ismerteti az atheismus feletti vita lefolyását s méltó emléket emel e nagy szellemi hős egyéniségének és bölcséletének.

De a dogmatikus Klerikalismus mellett a naturalismus is ellensége a modern bölcseletnek. Ezt tárgyalja az utolsó tanulmány, a melynek címe: „*Haeckel E. mint philosophus*“. Ebben a legterjedelmesebb tanulmányában *Haeckel* jénai tanár és ismert nevű természettudós „*Welträthsel*“ cz. hirhedt művét s annak keresztyénellenes monistikus világnézetét ismerteti. A „világtalány“ az, hogy a teljesen felesleges hit helyére a tiszta tudásnak kell lépnie, s főleg „a keresztyéniség ellensége a tudásnak és a kultúrának“. „A XX ik században a babonás hit helyére a műveltek monistikus hitvallásának kell következnie“. Részletesen ismerteti *Paulsen* a jénai természettudós monistikus evolutionismusát, merész következtetéseit, vakmerő ellenmondásait s érthetetlen keresztyénellenes támadásait, a melyek még *Krisztus* személyét sem kimélték. Mint „atheista“ elveti „a theismust, mint anthropomorphistikus vallást“. Összezavarja a theológiát a zoológiával, s a szellemet „légnemű aethernek“ definiálja. Szerinte „minden lelki tevékenység az idegrendszer műve“, s így „nincs abban hely a keresztyén istenfogalom, vagy a szellem reális valósága számára“. El tehát a szellem fogalmával a lelki s a substantia fogalmával a testi világból!

Evolutionismusa a természeti világban czélfogalmat nem ismer, s így a keresztyén vallásos-erkölesi világnézetről hallani sem akar. — Ismer tetését Paulsen azzal végzi: „Égő arczipurulással olvastam e művet, szégyenkezve az általános műveltség s a philos. szakképzettség e nyomorúságos állapotán. Fájdalmas érzést keltett bennem, hogy ilyen művet megírhattak, nyomathattak, megvehettek, olvashattak, csudálhattak és elhihettek a költők, gondolkodók és philosophusok ama hazájában, a mely egy Kanttal, Fichtével, Goethével és Schopenhauerrel dicsekedhetik“.

Valóban „philosophia militans“ a modern böleselet e klerikális és naturalista áramlatokkal szemben! S csudálatos, hogy az ellentétek, mint sokszor az emberi szellem történetében, itt is találkoztak. Köszönettel vesszük, hogy az előkelő berlini philosophus azokat kérlelhetlenül földeítette.

Dr. Szlávik Mátyás.

KÜLÖNFÉLÉK.

Barcsay Ákos megöletésének helye.

A Barcsay Ákos megöletésének előzményei általánosan ismeretesek; a gyilkosság körülményeire és helyére nézve pedig három olyan egykorú írónk van, a kiknek művei ebben a kérdésben illetékes kútfők. Ez a három: Bethlen János a kancellár, Kraus György a segevári krónikás és Szalárdi János.

Tudósításaik csaknem egészen tisztázzák a kérdést. Egyedül a helyre nézve hagynak fenn ellenmondásokat; de ezek is önként megoldódnak, ha az írókat, a megöletés körülményeit s a vitás helyszínt tekintjük.

Bethlen János a komoly államférfiú 1664-ben megjelent munkájában¹ igen röviden úgy adja elő a Barcsay meggyilkoltatását, hogy Kemény János Barcsayt fedezet alatt Görgényből Kővár felé indíttatta; de az útban megölték, s Répán a parasztok nyomorúságos módon temették el.

Lényegében megegyezik ezzel, — csak valamivel bővebb — a *Szalárdi* leírása. Szerinte is Kövér Ferencz asztalnok és Váradi Jónás kapitány kíséretére bízva Kemény indíttatta Barcsayt Kővárba „Budai Zsigmond nevű máramarosi emberrel együtt“. Egy szekérbe hányták, megvasalták s oda lakatolták őket, Szalárdi szerint „hihető azért, valahol valakik őket az úton elszabadítani ne kezdenék“. Azonban mikor Répához értek, „nagy véletlen reájok ütének, s a szekeret ottan felvervén, noha nagy reménykedéssel reménykedének, ha ugyan meg kellene lenni szedjék fejüket; de azok neki dühödten meglövdözvén, vagdalván

¹ *Rerum Transsylvanicarum libri quatuor. MDCLXIX. 227 old.*